

د ناباکو؛ از حرف تا عمل

رضا حجت شماسی*

مقدمه

فدراسیون روسیه به لطف جغرافیای پهناور و غنی خود، امپراطوری انرژی ایجاد کرده است که موقعیت اقتصادی - سیاسی اروپا را به خطر انداخته است. بسیاری از کشورهای بزرگ و کوچک اروپایی به دلیل فقری که در زمینه انرژی دارند، خود را به روسیه‌ای وابسته می‌دانند که با غرب به موازنه‌ی قدرت مشغول است و از این انرژی، به خصوص گاز به عنوان ابزار سیاسی استفاده می‌کند. جدال سیاسی سه سال پیش روسیه و اوکراین که واژه‌ی «دیپلماسی گازی» را به ادبیات سیاسی جهان افزود، باعث شد اروپا برای تامین گاز از کانال‌های دیگر تلاش بیشتری کند.

روسیه در حال حاضر تامین کننده‌ی اصلی گاز اروپا است که به تنهایی یک اتحادیه را به همراه کشورهای پیرامونش زیره سیطره‌ی امپراطوری گازی خود گرفته است. این وابستگی شدید به همراه نوع بازیگری روسیه بزرگترین انگیزه را برای اروپا ایجاد کرده است تا راه یا راه‌های دیگر را تجربه کند که یکی از مهمترین آنها طرح خط لوله نابوکو است.

طرح نابوکو

ناباکو در اصل نام اپرایی است که در آن برده‌های پادشاه بابل، نبوچادنزار، آزاد می‌شوند. ریشه این لغت «روسی» است. (۱) اروپا با حمایت از این طرح به دنبال رهایی و استقلال از گاز پروم، گول گازی روسیه است. کنسرسیوم ناباکو با نام کامل «نابوکو گاز پایپ لاین اینترنشنال» با هزینه‌ی بخش خصوصی و بدون حمایت مستقیم مالی دولت‌ها اجرا می‌شود که پنج شرکت «ام.او.ال» مجارستان، «او.ام.وی» اتریش، «ترانسگاز» رومانی، «بلغارگاز» بلغارستان، «بوتاش» ترکیه آن را بر عهده دارند. (۲)

گام‌های اولیه این طرح را دو شرکت اتریشی و ترک در فوریه سال ۲۰۰۲ برداشتند. در ژوئن همان سال این پنج شرکت پروتکلی را برای ساخت خط لوله ناباکو امضا کردند که نقطه شروع آن از شهر ارزروم ترکیه است و با پیمودن ۲۰۰۰ کیلومتر از خاک این کشور، ۴۰۰ کیلومتر در بلغارستان، ۴۶۰ کیلومتر در رومانی، ۳۹۰ کیلومتر در مجارستان و ۴۶ کیلومتر در اتریش به مرکز اروپا منتقل می‌شود. (۳)

برای ۳۳۰۰ کیلومتر خط لوله نابوکو، ۷۹۰۰ میلیارد یورو هزینه برآورد شده است که مرحله‌ی اول آن از سال ۲۰۱۱ تا سال ۲۰۱۴ به پایان خواهد رسید و بر اساس توافق انجام شده، مرحله‌ی دوم ساخت آن نیز از سال ۲۰۱۵ آغاز و در سال ۲۰۲۰ تمام خواهد شد. این خط در صورت عملیاتی شدن، ابتدا سالانه ۸ میلیارد و سپس ۳۱ میلیارد متر مکعب گاز را از برخی کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و همچنین خاورمیانه به اروپا منتقل می‌کند. (۴)

طرح نوباکو که استعداد آن را دارد جغرافیای انرژی این چهار منطقه را به هم وصل کند به قدری برای اروپا اهمیت دارد که این اتحادیه اعلام کرده است حاضر است ۵۰٪ هزینه مطالعاتی آن را در زمینه‌های تجاری، فنی، اقتصادی و مالی بر عهده بگیرد. (۵)

کشورهای درگیر

بر اساس توافقات انجام شده و همچنین احتمالات در نظر گرفته شده منابع گازی کشورهای آذربایجان و گرجستان در قفقاز جنوبی، قزاقستان و ترکمنستان در آسیای مرکزی، عراق و حتی کشورهای مصر و سوریه از خاورمیانه نیز مورد مطالعه قرار گرفته‌اند تا در این طرح سهم باشند. البته نمی‌توان این طرح عریض و طویل را که قرار است اتحادیه اروپا را از وابستگی به روسیه نجات دهد، به همین چند کشور محدود کرد. از این رو کشورهای دیگری از جمله ایران را می‌توان به آنها افزود که البته همانند دیگر کشورهای نامبرده از مشکلات خاصی برای پیوستن به آن برخوردار است. همچنین آنکارا در نظر دارد با احداث یک خط، گاز قطر را به ترکیه انتقال داده و به خط نابوکو وارد کند. این خط در صورت اجرا شدن از خاک کشورهای عربستان، اردن و سوریه عبور خواهد کرد. (۶)

اما به جز چهار محیط جغرافیایی آسیای مرکزی، قفقاز جنوبی، خاورمیانه و اروپا که در این طرح به شکل مستقیم نقش و تاثیر دارند، دو کشور بزرگ آمریکا و روسیه از بازیگران اصلی آن به حساب می‌آیند. روسیه از جمله کشورهای غیر دست‌اندرکار، اما تاثیرگذاری است که از هر راهی می‌کوشد تا این طرح به بار ننشیند؛ چون در غیر این صورت متحمل شکست و ضرر مستقیم خواهد شد. از این رو

در طرحی موازی خط لوله شمال را مطرح کرده است که گاز این کشور را مستقیم به اروپا وصل می‌کند.

آمریکا نیز کشور غیر دست‌اندرکار اما تاثیرگذار این مجموعه است که در صورت اجرا نشدن این طرح به ضرر غیرمستقیم دچار می‌شود. به این معنا که به خاطر تسلط گازی روسیه به اروپا به عنوان متحد بی‌چون و چرای آمریکا، این کشور نمی‌تواند به شکل جدی‌تری به مسائل مهمی مثل گسترش ناتو به شرق، پس راندن روسیه در عرصه قدرت و ... بیندیشد. بنابراین نابوکو جدال انرژی و قدرت را از عرصه میان منطقه‌ای به پهنه فرامنطقه‌ای و حتی می‌توان گفت جهانی کشانده است.

جایگاه ایران در جدال ناباکو

ایران پس از روسیه دومین دارنده منابع گازی جهان است. از این رو پتانسیل بسیار بالایی دارد تا بخشی از انرژی نابوکو را تامین کند. اما در این زمینه با سه مشکل بنیادی مواجه است. ابتدا مخالفت‌های آشکار و پنهان آمریکا که پس از انقلاب سال ۵۷ تا کنون تمام تلاش خود را به کار برده است تا جمهوری اسلامی ایران در هیچ یک از اتحادها، ائتلاف‌ها و پیمان‌های منطقه‌ای وارد نشود و در راستای استراتژی «همه بدون ایران» به دنبال انزوای تهران و شکنندگی اقتصاد و سیاست آن است. «خط لوله صلح» که قرار بود گاز خلیج فارس را از ایران به پاکستان و سپس هند منتقل کند، سال‌ها است که روی زمین مانده و کاخ سفید جلوی آن را گرفته است. البته در دوره باراک اوباما، رئیس‌جمهور تغییرطلب آمریکا شاید بازی‌ها رنگ و روی دیگری به خود بگیرند؛ اما بحران هسته‌ای ایجاد شده برای ایران می‌تواند مانع بزرگی در این راه باشد.

دوم مشکلات فنی است که به دلیل تحریم‌های چند دهه‌ای آمریکا و متحدانش، جمهوری اسلامی ایران در بسیاری از موارد به ضعف تکنیکی دچار شده است. طی این سال‌ها بسیاری از زیرساخت‌های گازی ایران دچار فرسودگی شده و امکان بازسازی آنها به خاطر تحریم‌ها، بسیار کم شده است. به گونه‌ای که با وجود دارا بودن منابع عظیم گازی، ایران بخشی از گاز مورد نیاز خود را وارد می‌کند. نیازهای داخلی ایران به گاز در سال ۱۹۹۸ به مقدار ۵۱٫۸ میلیارد متر مکعب بود که در سال ۲۰۰۸ به ۱۱۷٫۶ متر مکعب یعنی به بیش از دو برابر افزایش پیدا کرد. (۷)

مسئله و مشکل سوم بیشتر حقوقی و قانونی است زیرا بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، فعالیت‌های اقتصادی در ایران برای سرمایه‌گذاران خارجی با دشواری‌هایی همراه است. شرکت‌های غربی اغلب ضمانت‌های حقوقی کافی برای سرمایه‌گذاری در ایران در اختیار ندارند. (۸) ایران در

صورت برداشتن موانع موجود می‌تواند امید زیادی به این طرح که هم برد اقتصادی و هم سیاسی دارد، داشته باشد. اما در کل به نظر می‌رسد غربی‌ها در صدد هستند خط لوله نابوکو را با کنار گذاشتن قطب‌های اول و دوم گازی جهان یعنی روسیه و ایران راه اندازی کنند.

مشکلات پیش روی نابوکو

اروپا برای نجات از هژمونی انرژی روسیه تا کنون طرح‌های زیادی را مورد بررسی قرار داده است که هر کدام با مشکلات پیچیده‌ای برخوردار بوده است. نابوکو نیز از این مسئله مستثنی نیست. هر یک از کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز در درون خود و با کشورهای همسایه، قراردادهای جدید گازی بسته‌اند که می‌تواند در میزان گاز انتقالی به اروپا تاثیر بگذارد. قراردادهای چین با ترکمنستان و آذربایجان با روسیه از جمله‌ی آنهاست. در حال حاضر خط لوله گاز ترکمنستان به چین، روزهای پایانی خود را سپری می‌کند. رهبران سه کشور ترکمنستان، چین و ازبکستان در حال آماده شدن برای افتتاح این خط لوله هستند. این خط لوله قرار است طی ۳۰ سال، سالانه ۴۰ میلیارد متر مکعب گاز ترکمنستان را چین منتقل کند.

از طرفی مناسبات جدید ترکیه و ارمنستان که با هدایت و حمایت غرب همراه بود، می‌تواند به نوع رابطه سیاسی - اقتصادی آذربایجان و ترکیه تاثیر منفی بگذارد. چون آذربایجان یکی از اصلی‌ترین تامین کنندگان طرح نابوکو است.

منطقه خاورمیانه نیز مثل همیشه از فضای بحرانی و امنیتی خود رنج می‌برد که جدای از بازی‌های متضاد سیاسی انجام شده در این منطقه، محافظت از خطوط گازی کار آسانی به نظر نمی‌رسد. بنابراین اروپا در این مسیر نیز باید همیشه نگران قطع و وصل شدن منابع گازی خود باشد.

از سویی روس‌ها به شکل انحصارطلبانه‌ای هیچ مسیر رقیبی را بر نمی‌تابند و ناباکو را حمله مستقیم به پروژه‌های جدید گازپروم برای احداث خطوط لوله گاز مانند «بلو استریم و نورد استریم» می‌دانند که به هر طریقی سعی می‌کنند از عملیاتی شدن آن جلوگیری کنند.

نتیجه‌گیری

نابوکو اگر چه یکی از بهترین راه‌های رهایی اروپا از تسلط انرژی روسیه است، اما در ذات خود با مشکلاتی مواجه است که دورنمای روشنی از آن به چشم نمی‌خورد. از سویی اجرای این طرح می‌تواند

ترکیه را به عنوان یک وزنه‌ی بزرگ که توانسته است بخش وسیعی از انرژی شرق را جمع آوری و آن را یکجا در اختیار اروپا قرار دهد، بالا ببرد. ترکیه با این کار می‌تواند برای نجات اروپا از روسیه منت بزرگی بر غرب بگذارد و مشکلات اروپا را برای پذیرفتن یا نپذیرفتن این کشور مسلمان در اتحادیه اروپا دو چندان کند. در هر صورت به نظر می‌رسد با وجود مشکلات ریز و درشت در طرح نابوکو، این خط لوله به نتیجه‌ی نهایی نرسد و اروپا همچنان در زیر یوغ انرژی روسیه باقی بماند.

* عضو شورای نویسندگان موسسه مطالعات ایران و اوراسیا (ایراس)

منابع:

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Nabucco>
2. Ibid
3. Ibid
4. Ibid
5. Ibid
6. <http://www.farsnews.net/newstext.php?nn=8808021301> (خبرگزاری فارس)
7. <http://www.sarmayeh.net/ShowNews.php?61027> (روزنامه سرمایه؛ ۱۳۸۸/۷/۱۵)
8. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4778702,00.html> (۲۰۰۹، ۱۰، ۰۹ دویچه وله)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی